

<https://doi.org/10.31891/2415-7929-2022-25-1>

УДК 373.5.064.2/.091.59-048.94

БАБІЧЕВА М., ВОРНИК М., САДЛОВСЬКА Ж.

Хмельницька гуманітарно-педагогічна академія

ФОРМУВАННЯ УЧНІВСЬКОЇ АВТОНОМІЇ ШЛЯХОМ ДЕЛЕГУВАННЯ РОЛЕЙ УЧИТЕЛЯ УЧНЯМ

Стаття присвячена обґрунтуванню доцільності делегування ролей учителя учням задля розвитку учнівської автономії. Авторами схарактеризовано структурні компоненти делегування повноважень учням (когнітивно-ціннісний, комунікативний, організаційно-діяльнісний, рефлексивний). Визначено необхідні передумови успішної реалізації делегованих повноважень. Значну увагу присвячено опису широкого спектру функцій та завдань, що можуть бути делеговані учням у різноманітних сферах життєдіяльності класу: керування класом, підготовка навчальних матеріалів, оператор технічних засобів навчання, контролер часу, асистент інструктажу, асистент оцінювання. Автори зазначають, що перелік делегованих повноважень може бути продовжено за рахунок таких ролей, як: статист, прес-секретар класу, класний блогер, дослідник громадської думки, дизайнер класу тощо.

Ключові слова: делегування ролей учителя, повноваження, доручення, учнівська автономія, мотивація.

BABICHEVA M., VORNYK M., SADLOVSKA Zh.

Khmelnitsky Humanitarian-Pedagogical Academy

FORMING LEARNER'S AUTONOMY BY MEANS OF TEACHER'S ROLES DELEGATION

The article deals with the peculiarities of forming learner's autonomy by means of teacher's roles delegation to students. The communicative, reflective, activity-organizational cognitive-axiological structural elements of roles' delegation are characterized by the authors of the article.

The relevancy of application of teacher's roles delegation to students is proved by the necessity of building skills of autonomous life-long foreign language education as a basic capacity of successful personal and professional development.

The aim of the paper is to justify the expediency of teacher's roles delegation to students in order to develop learner's autonomy and the description of wide spectrum of roles and functions which may be delegated.

Necessary preconditions for successful implementation of delegated powers have been identified.

Considerable attention is paid to the description of a wide range of functions and tasks that can be delegated to students in various spheres of class life. The authors carefully describe the roles of class-manager, instruction content developer, time-manager and time-keeper, tool-manager, instruction-assistant, assessment-assistant. The range of the roles described can be prolonged by the functions of class press-secretary, class blogger, class designer, public opinion researcher etc.

The process of teacher's roles delegation to students not only engages them to active leaning but develops their organizational skills, skills of time-management, short-term and long-term planning, objectivity and assessment skills.

In addition, the systematic and alternate performance of various class functions by students promotes the development of cooperative tolerance, team cohesion, empathy in the student body.

The prospects for the study of this issue is in the development of methods for delegating the teacher's roles within a single lesson, as well as studying the specifics of this phenomenon in accordance with the age characteristics of students.

Key words: teacher's roles, roles delegation, learner autonomy, management skills, cooperation.

Постановка проблеми у загальному вигляді та її зв'язок із важливими науковими чи практичними завданнями

Сучасна освіта розвивається в перманентно кризових умовах: глобальна пандемія та військовий конфлікт в Україні тривають не перший рік. В таких умовах особливої цінності набувають якості учасників освітнього процесу, яким раніше надавали значно меншого значення. До таких перш за все відносимо учнівську автономію – тобто здатність учня здобувати освіту максимально самостійно та незалежно від формального освітнього середовища (аудиторних занять, вчителя, розкладу навчальних занять, іспитів чи інших форм контролю тощо). Розвиток учнівської автономії нерозривно пов'язаний з вихованням у учнів активного, діяльнісного ставлення до освітнього процесу. «Одна з важливих задач школи полягає в тому, щоб формувати сприйняття дитиною освітнього процесу не тільки як зовнішньої стосовно її діяльності, а і як результату своєї власної діяльності, турботи, особистої відповідальності за створення, розвиток себе, своєї індивідуальності» [3]. Існує чимало різноманітних шляхів формування учнівської автономії та діяльнісного підходу до навчання, однак, на нашу думку, одним із недооцінених та недостатньо досліджених є делегування ролей учителя учням. Адже делегування ролей чи хоча б співвиконання ролей учителем та учнями є потужним фактором їх мотивації до навчання, стимулом розвитку відповідальності, самостійності тощо. Однак ще й досі типовим, масовим явищем є шкільні класи, де вчитель несе повну одноосібну відповідальність за виконання практично усієї роботи та повноважень від розробки навчальних програм, завдань, підготовки навчальних матеріалів до оздоблення класу та його прибирання. Це створює не лише додатковий часоємкий тягар для вчителя, а й позбавляє учнів цілого різноманіття цінних можливостей особистісного та академічного зростання.

Аналіз досліджень та публікацій

У педагогічній науці поняття «делегування ролей» застосовується відносно недавно та переважно запозичене з іноземних практик. Однак саме явище не є новим та має дуже схожі риси з поняттями «учнівські доручення» та «учнівські обов'язки». Проблему делегування в теорії управління досліджено в працях П.Алексеева, М.Альберта, М.Виноградського, О.Паніна, Ф.Хедоурі, О.Шканової та ін.; делегування повноважень, як один з чинників, принципів самоуправління розглядали Н.Ліпаткіна, П.Третьяков, Т.Шамова. [1; 5]. Однак досі залишаються недостатньо дослідженими конкретні тактики делегування та можливі сфери діяльності вчителя де можна залучити допомогу учнів. Практично відсутні публікації і про те, як саме делегування ролей може сприяти розвитку учнівської автономії.

Формулювання цілей статті

Метою статті є обґрунтування доцільності делегування ролей учителя учням задля розвитку учнівської автономії та опис широкого спектру вчительських функцій та завдань, що можуть бути делеговані.

Виклад основного матеріалу

Даніелян А.Я. визначає делегування повноважень як складний багатогранний процес, який становить передачу повноважень іншій особі, передбачає сформованість у дитини цілого комплексу необхідних якостей (працелюбство, наполегливість, воля, терпіння, відповідальність та ін.), умінь (організовувати, планувати, працювати, долати труднощі, знаходити спільну мову, взаємодіяти, досягати мети та ін.) та ціннісних орієнтацій [1]. Дослідники вважають явище делегування повноважень в навчальному процесі багатоаспектним і виокремлюють в його структурі ряд взаємозалежних та взаємопов'язаних компонентів. До структурних компонентів делегування Н.Ліпаткіна відносить: *когнітивно-ціннісний* (передбачає наявність у учнів знань про зміст та суть ролі чи повноваження, які їм буде делеговано, а також усвідомлення цінності та важливості цих ролей); *комунікативний* (обумовлює достатній розвиток умінь та навичок комунікації, командної роботи, кооперації та кооперативної толерантності, необхідних для успішного виконання делегованих ролей у колективі шкільного класу); *організаційно-діяльнісний* (передбачає володіння необхідним комплексом навичок організації різноманітних форм академічної, виховної та дозвільної діяльності учнів); *рефлексивний* (означає наявність в учнів здатності до самоаналізу та самооцінки у виконанні делегованих повноважень) [2].

З зазначеного вище можна зробити висновок, що делегування як складний процес, пов'язаний з відповідальністю, умінням робити вибір, совістю, потребує ретельної підготовки школярів та педагогів до його організації, наявності у них внутрішніх мотивів праці, необхідних знань, умінь, сформованості емоційно-вольової сфери. Відповідно можемо говорити про передумови успішного делегування ролей учителя учням:

- наявність обов'язкової мотивації для виконання кожного доручення;
- надання дитині конкретних указівок або способу дій для успішного його виконання;
- емоційний супровід доручення та результату його виконання з боку вчителя;
- дотримання принципу поступовості зі збільшенням ступеня самостійності та відповідальності учнів у виконання окремих доручень та вчительських ролей, а також їх тривалості у часі;
- максимальне охоплення учнів класу та черговість у делегуванні ролей та доручень;
- організаційна, інформаційна, психологічна та інша фасилітація у виконанні повноваження [1].

Як стверджує Даніелян А.Я., делегування молодшим школярам повноважень у підготовці й проведенні різних видів роботи в навчально-виховному процесі можуть охоплювати найрізноманітніші види праці: інтелектуальну, ручну, фізичну, художню та ін [1]. Схарактеризуємо детальніше різноманітні аспекти навчально-виховного процесу в школі та в межах кожного з них розглянемо приклади функцій вчителя, що можуть бути делеговані учням для повного чи часткового виконання.

Клас-менеджмент. Дана сфера відповідальності вчителя передбачає переважно організаційну діяльність стосовно життя класу загалом і відносно кожного конкретного уроку чи події зокрема. Клас — це складна система взаємостосунків, у якій існує тонкий баланс між авторитетом вчителя і автономією учнів, що має бути заснований на взаємоповазі та взаєморозумінні. Цей баланс підтримується комплексом правил класу, його традицій та регулярних процедур, які лежать в основі порядку та теплих дружніх стосунків між учителем і учнями. Для вчителя важливо розробити таку систему управління класом, у якій всі прагнуть дотримуватися правил. Цьому може значною мірою сприяти делегування організаційних повноважень та менеджерської ролі учням. Важливо також значною мірою залучати учнів до обговорення класних правил, їх формулювання, контролю за їх виконанням. До прикладу вчитель може делегувати учням такі свої функції в цій сфері:

- відмічати відсутніх у журналі;
- складати розклад чергувань учнів;
- контролювати виконання обов'язків чергових учнів (наявність крейди / маркерів на дошці, чиста дошка, провітрювання класу перед уроком);
- контроль дотримання дисципліни учнями класу під час навчальних занять та на перервах;
- контроль та допомога у виконанні інших делегованих ролей учителя учнями класу;

- організація класу для різноманітних подій, заходів тощо;
- облік участі учнів класу в різноманітних подіях в житті школи;
- запис домашнього завдання на дошці класу в кінці уроку чи перед ним;
- запис числа на дошці перед уроком;
- поділ класу на пари, міні-групи цікавим способом.

Підготовка навчальних матеріалів. Розвиток технічних засобів навчання, комп'ютерних та цифрових технологій з одного боку значно полегшують роботу вчителя, позбавляючи його виснажливою та часоємкою писанини, але одночасно і додають клопотів через необхідність підготовки великої кількості додаткових матеріалів, їх розмноження, відбір тощо. Звичайно, така робота вимагає додаткових зусиль, часу і відповідних знань, але часто є досить доступною для виконання учнями будь-якого віку. Допомога вчителю у цій сфері діяльності сприяє розвитку в учнів охайності, відповідальності, організованості, творчості, а також навичок роботи з документами тощо. Вчитель може доручити учням такі завдання:

- ксерокопіювання підготовлених учителем роздаткових матеріалів (тестів, карток тощо);
- збір зошитів з виконаним домашнім завданням;
- набір тестів, завдань вправ та іншого роздаткового матеріалу у форматі Word на комп'ютері;
- підбір ілюстрацій для тематичного колажу із журналів, газет чи мережі інтернет;
- підбір матеріалів для мультимедійних презентацій;
- підбір ілюстративних карток, плакатів, колажів з депозитарію кабінетів школи;
- систематизація, сортування навчальних матеріалів у папки, на полицях, стелажах тощо;
- укладання переліку / журналу з обліком навчальних матеріалів та посібників навчального кабінету;

Оператор технічних засобів навчання. Сучасний освітній процес неможливий без технічних та комп'ютерних засобів навчання. Нова Українська школа ставить за стандарт оснащення класів різноманітною оргтехнікою (флешки, навушники, мережеве обладнання, модулі для зберігання планшетів/ноутбуків, принтери, копіювальні пристрої, планшети, ноутбуки та стаціонарні комп'ютери, інтерактивні дошки, мультимедійні проєктори, плеєри, акустичні системи, телевізори тощо) [4]. Окрім перерахованого цифрового та комп'ютерного навчального приладдя часто в класах наявні фліпчарти, різні типи дошок (маркерно-магнітні, крейдяні), різноманітні побутові пристрої (кулер з водою, кондиціонер, зволожувач повітря, освітлювальні прилади та ін.). В предметних класах наявні особливі види обладнання: мікроскопи, демонстраційні технічні пристрої для уроків фізики, хімії, астрономії тощо. Школи також мають можливість залучати кошти благодійних організацій, спеціальні гранти на навчання дітей з особливими потребами для оснащення навчальних кабінетів необхідним сучасним обладнанням. До догляду за обладнанням, його завчасної підготовки до уроку та вимкнення після уроку, прибирання на зберігання варто залучати учнів класу під керівництвом та наглядом учителя або ж самостійно залежно від віку учнів та їх підготовки. Це значною мірою сприяє розвитку інтересу учнів до техніки та відповідних навчальних дисциплін, заохочує їх до вибору майбутніх професій. Окрім цього учитель може покладатись на допомогу учнів і безпосередньо під час використання різноманітних засобів навчання, адже часто доводиться суміщати таку діяльність з поясненням навчального матеріалу, моніторингом самостійної роботи учнів, контролем дисципліни класу. Пропонуємо:

- підготовка проєктора для демонстрації мультимедійних презентацій;
- підготовка до демонстрації відео та аудіо-дисків;
- допомога вчителю в демонстрації слайдів мультимедійної презентації під час уроку;
- оперуванням ноутбуком, аудіо-плеєром під час виконання завдань на аудіювання;
- контроль наявності достатньої кількості паперу для друку, копіювання, фіксація дати заправки катриджів та їх стану, заміна батарейок у пультах дистанційного керування приладами тощо;
- контроль за належним зберіганням маркерів та губок для маркерних дошок, укладання каталогу аудіо- та відео-дисків, флешок та інших носіїв інформації, їх зберігання;

Контролер часу. Професійна діяльність учителя є настільки багатоаспектною та багатоцільовою, що ситуації, коли вчителю не вистачає часу на окремі ділянки роботи або й на їх більшість, є частими, якщо не типовими. Часто це трапляється тому, що вчителі неефективно планують робочий час. Однак навіть за досконалого тайм-менеджменту в педагогічній роботі з великим учнівським колективом повсякчас трапляються несподівані та незаплановані обставини, що відволікають педагога від його плану. Та й сам навчальний процес – явище творче, мінливе, спланувати його по-хвилино вкрай важко. До того ж в навчальній, виховній, дозвіллевій діяльності класу одночасно відбувається стільки подій, що контролювати їх своєчасність та планованість одному педагогу дійсно важко. Саме тому у цій сфері і варто використати максимально можливості делегування ролей вчителя учням. Залучення учнів до процесу планування робочого вчителя та навчального часу учнів та до контролю дотримання термінів дуже сприяє їх особистому вихованню в аспекті розвитку відповідальності, дисциплінованості, пунктуальності, точності, самоконтролю – саме такі риси, що лежать в основі учнівської автономності. Наводимо орієнтовний перелік повноважень, що учні можуть виконувати в класі замість вчителя у сфері керування часом:

- Контроль присутності усіх учнів в класі після дзвоника;
- Контроль за своєчасністю виконання тестових завдань, контрольних робіт, поточних вправ;

- Попередження про завершення відведеного часу в умовний термін (за 10, 5 та 1 хв до закінчення);
- Зворотній відлік днів, занять чи хвилин до дедлайну виконання проєктів, завдань, до важливих подій (презентації проєкту, завершення модуля, звіту про домашнє читання тощо);
- Фіксація учнів, пар, міні-груп, команд, які першими (другими, останніми) виконали завдання;
- Асистування вчителю у дотриманні часового регламенту уроку – умовне сигналювання про перевищення ліміту запланованого часу на структурні елементи заняття (перевірку домашнього завдання, пояснення нового матеріалу тощо);

Асистент інструктажу. Існує приказка про те, що найкращий спосіб вивчити щось – навчити цьому іншого. Такий принцип лежить в основі делегування ролі вчителя учням в аспекті пояснення чи тлумачення нового матеріалу, тобто власне навчання. Однак не варто зводити дану роль лише до пояснення правил, подання нової інформації у формі повідомлення чи лекції, розповіді, у зарубіжній методиці поняття інструктажу (instruction) також поширюють і на пояснення чи тлумачення порядку та процедури виконання завдань. Залучення учнів до такої роботи не лише дозволяє їм безпосередньо активно навчати своїх однолітків, глибоко та максимально свідомо засвоюючи навчальний матеріал, а й звільняє вчителю значний обсяг часу, що може бути використаний для роботи з дітьми з особливими потребами, учнями, що відстають від решти класу через попередньо пропущені заняття чи з учнями, які мають високі успіхи в навчанні та можуть виконати на уроці додаткові завдання. Окрім цього повноваження асистента інструктажу виховує в учнів уважність, творчість, комунікативні та кооперативні здібності, емпатію та толерантність. Важко переоцінити такий досвід і для розвитку автономності учнів, оскільки вони безпосередньо можуть оцінити специфіку виконання різноманітних завдань, особливості їх планування та можливі труднощі. Пропонуємо кілька прикладів можливого делегування повноважень учнів у даній сфері:

- Індивідуальне пояснення чи інструктаж щодо виконання завдань, виготовлення опорних писаних чи друкованих карток, що дублюють пояснення нового матеріалу, інструктаж до виконання домашніх чи аудиторних завдань, зразки виконання вправ тощо для учнів, що цього потребують: учні з особливими потребами; учні, що пропустили попередні заняття з різних причин; учні, що відстають в навчанні; учні, що пропустили інструктаж, через спізнєння на урок, порушення дисципліни, відсутність в класі);
- пояснення додаткових умов виконання завдання окремим учням в таких випадках:
- ускладнення завдання для сильних учнів;
- спрощення завдань для слабших учнів;
- дублювання пояснення рідною мовою для учнів з низьким рівнем володіння іноземною мовою;
- демонстрація зразка виконання завдання;

Асистент оцінювання. Однією з найважливіших функцій вчителя є оцінювання академічних досягнень учнів, їх поведінки, прогресу розвитку тощо. Ця функція є важливою і з формального боку – задля об'єктивного та системного поточного, тематичного та підсумкового контролю досягнень учнів, і також як стратегія виховання учнів, формування міжособистісних стосунків та згуртування класу як колективу. Як наслідок оцінювання може бути дуже різноманітним за формою та методами, але воно завжди має бути максимально об'єктивним та неупередженим. Часто вчителю важко впоратись з оцінюванням через нестачу часу, інформації чи неможливість одночасно охопити велику кількість учнів чи процесів та явищ. Тому, навіть часткове делегування повноважень в сфері оцінювання допоможе якісно оптимізувати оцінювання в класі. Для самих учнів це є чудова можливість пізнати специфіку оцінки навчальної діяльності, ефективності дій вчителя та учнів, результативності форм та методів роботи. Допомога в оцінюванні розвиває в учнів критичність мислення, об'єктивність, неупередженість та толерантність, навички самооцінки та самоконтролю – якості необхідні для учнівської автономності. До можливих функцій, які можна делегувати учням, варто віднести такі:

- перевірка наявності виконаного завдання на початку уроку;
- збір карток, зошитів з виконаним завданням, тестом, контрольною роботою;
- перевірка виконаного завдання за розробленим зразком чи ключем;
- організація взаємо-перевірки завдань учнями (обмін зошитами, демонстрація ключів, зразків);
- попередня перевірка учнівських робіт (олівцем, на копії роботи) з їх аналізом та корегуванням;
- підрахунок зауважень, виправлень помилок на дошці, у домашньому завданні, в усному мовленні;
- фіксація помилок вимови, граматичних, лексичних тощо під час поточної парної роботи, усних відповідей, дискусій з метою подальшого індивідуального консультування учителем);

Окрім описаних вище сфер діяльності вчителя існує ще цілий ряд повноважень, які можна делегувати учням: статист, прес-секретар класу, класний блогер, дослідник громадської думки, дизайнер класу тощо.

Висновки з даного дослідження і перспективи подальших розвідок у даному напрямі

Делегування різноманітних учительських функцій учням не лише більшою мірою залучає їх до процесу навчання, а й формує у них учнівську автономію, організаційні вміння, навички time-менеджменту, коротко-строгового та довгострокового планування, об'єктивність, навички оцінювання. Окрім того системне та почергове виконання різноманітних функцій учнями сприяє розвитку кооперативної толерантності, командної згуртованості, емпатії в учнівському колективі. **Перспективи** дослідження даного питання вбачаємо у розробці методики делегування ролей учителя в рамках окремого уроку, а також вивчення специфіки даного явища відповідно до вікових особливостей учнів.

Література

1. Данієлян, А.Я. Делегування повноважень як засіб виховання у молодших школярів ціннісного ставлення до праці. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Педагогіка, соціальна робота»*, 2014. Вип. 34. С. 73-77.
2. Липаткіна, Н.В. Делегирование полномочий как фактор развития внутришкольного самоуправления: дис. ... канд. пед. наук : 07.00.01. Оренбург гос. унив-т. Оренбург. 2004. 301 с
3. Лук'янова, М. Розвиток контрольних здібностей учнів. *Osvita.ua*
URL: <https://osvita.ua/school/method/technol/257/> (дата звернення 22.05.2022).
4. Нова українська школа: засоби навчання й обладнання початкових класів.
URL: <https://www.pedrada.com.ua/article/2218-nova-ukrainska-shkola-zasobi-navchannya-y-obladnannya-pochatkovih-klasv> (дата звернення 22.05.2022).
5. Стоянова-Уорнер, М. How and why to delegate responsibilities to our students?
URL: <https://zaednovchas.bg/en/how-and-why-to-delegate-responsibilities-to-our-students> (last accessed 21.05.2022).

References

1. Данієлян, А.Я. (2014). *Delehuvannia povnovazhen yak zasib vykhovannia u molodshykh shkoliariv tsinnisnoho stavlennia do pratsi [Roles delegation as means of labour engagement of junior students]* Naukovyi visnyk Uzhhorodskoho natsionalnoho universytetu. Seriiia «Pedagogika, sotsialna robota», 34, С. 73-77 [in Ukrainian].
2. Lipatkina, N.V. (2004). *Delegirovanie polnomochiy kak faktor razvitiya vnutrishkolnogo samoupravleniya [Roles delegation as a factor of school self-government development]*. (Dis. kand. ped. nauk). Orenburg gos. univ-t. Orenburg [in Russian].
3. Lukianova, M. (2008). *Rozvytok kontrolno-otsinnykh zdibnostei uchniv [Development of students' control-axiological skills]*. Retrieved from <https://osvita.ua/school/method/technol/257/> (last accessed 22.05.2022). [in Ukrainian].
4. *Nova ukrainska shkola: zasoby navchannya y obladnannya pochatkovykh klasiv [New Ukrainian School: instruction tools and equipment of junior school classes]*. (2021). Retrieved from <https://www.pedrada.com.ua/article/2218-nova-ukrainska-shkola-zasobi-navchannya-y-obladnannya-pochatkovih-klasv> (last accessed 22.05.2022). [in Ukrainian].
5. Stoianova-Uorner, M. (2020). *How and why to delegate responsibilities to our students?* Retrieved from <https://zaednovchas.bg/en/how-and-why-to-delegate-responsibilities-to-our-students> (last accessed 21.05.2022). [in English].